HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 3 | 15 İkincikânun 1934 | Sayı : 32

BALIKESİRDE SARAÇLIK

14 / VIII / 1932

1 — Balıkesirde bugün dokuz saraç dükkânı var. Saraç esnafı ise yirmi üç, yirmi dört kişiden ibarettir.

2 — Saraçların hepsi dükkânlarında kira ile oturuyorlar. Kendi dükkânında çalışan saraç biri ikiyi geçmez. Dükkânlardan her birinin kirası senede elli lira ile yüz lira arasındadır. Kiranın tayininde bittabi dükkânın eskiliği, yeniliği, büyüklüğü, küçüklüğü tesir yapmaktadır.

3 — Saraçların yaptıkları işler şunlardır :

Alaturka ve alafıranka muhtelif hayvan eğerleri.
Yük ve binek araba koşumları.
Heybe saracı.
Manavra kayışı.
Otomobil döşemeleri ve körüğü, tentesi.
Kamçı.
Alelumum bel kayışları.
Koltuk düşemeleri.
Silah kılıfları.
Büyük, küçük portmen.
Para ve evrak çantaları.
Fişenklik.
Kol saatı kayışı.
Saat kılıfı.
Mektep çantası.
Bavul (büyük, küçük)

4 — bir eğer takımının teferruatını saraçlar şu suretle sayıyorlar :

Minder.
Teyelti.
Özengi kayışları.
Kolanlar.
Başlık.
Göğüslük.
Yular.
Martingal (Hayvanın başını yukarı kaldırmıyarak tırnaklarını görebilmesini temin eder.)

5 — Saraçlar bir koşum takımının teferruatını da şöyle sayıyorlar :

Paldum
Hamut
Koçan kayışı
Ok kayışı
Başlık
Çeki kayışları
Kamçı.

6 — Bir koşum takımı bugün yirmi beş lira ile altmış lira arasında satılmaktadır. Eğerlerin fiatı ise mahiyetlerine nazaran değişiyor :

Çerkez eğeri	30-40 lira	
Rusçuk eğeri	10-20	»
Alafıranga eğer	8-40	»
İspanyol »	25-30	»
Koşu »	8-25	»

7 — Eskiden pek makbul olan Osmanlı eğerlerini şimdi kullanan ve arayan yoktur. Onun için saraçlar da bu eğerden yapmıyorlar. Binaenaleyh fiatı da malum değildir.

8 — Saraçların kullandıkları âletler şunlardır :

Teber (Bıçgı) - Deri kesmek için kullanılır. Teberlerin büyüğü ve küçüğü vardır. Teber Fransadan gelir. Dahilde de yapılıyorsa da hariçten gelenlere nazaran iki kat pahalı olduğundan yerli teber kullanan saraca tesadüf edilmiyor.

Sıyırgı pıçağı — Derileri tesviye için kullanılır. Bu da hariçtan gelmektedir. Mamafih dahilde de sıyırgı pıçagı yapmak pekâlâ mümkündür.

Makap — Eğer ağaçlarını ve kamçı çubuklarını delmek için kullanılır. Makap da hariçten gelir ve memleketimizde yapılmaz.

Kerpeten — Çivi çıkarmak ve kayış tutmak için kullanılır.

Keski — Çivi kesilir.

Zimba — Kayış delinir.

Biz — Kayış dikilir.

Kenar bıçgısı — Kayış kenarı almak, kayışı bir biçimde kesmek için kullanılır.

Kargaburun — Bu da kayış tutmağa mahsustur.

Düz zımba — delik delmek için kullanılır.

El makinası — Deri kazımak, ağaç oymak için kullanılır. Bunlardan başka saraçlar eğe, muşta, dikiş makinası, törpü, makas, tezgâh, kıskaç, özengi, tezyinat için de şimşir ve demir damgalar kullanmaktadirler.

9 — Saraçların kullandıkları deriler şunlardır :

Dana derisi : (çeşit renkte) Balıkesirde dabaklardan satın alınır. Bu deriden bel kayışları, eğer minderleri, futbol topu mahfazası yapılır.

Keçi derisi : teyelti, minder, portmen ve eğer teferruatında kullanılır.

Koyun derisi : Ancak astar için lazım olur.

Sabunlu kösele : Bilhassa manavra kayışları yapılmağa yarar.

Yerli Oskar: Koltuk minderleri ve otomobil döşemeleri için kullanılır. İki yaşında dana derisinden kamçı ve kasaptan alınmak şartile yaş sığır ve öküz derisinden çerkez kayışı denilen kayışlar yapılır.

10 — Saraçların yaptığı kamçıların deyneği köylerden temin edilir. Fakat bir nevi sancı deyneği vardır ki eskiden bu deynek Rusyadan gelirdi. Sancı ağacının Iğdır ormanlarında da mevcut olduğu rivayet edilmektedir. Gûya bu deynekle sancılanan hayvanlara vurulursa hayvanın sancısı kesilirmiş.

11 — Saraçların yaptıkları eşya arasında bugün en fazla satılan

Rusçuk eğeri, çerkez eğeri, bel kayışları, kırpaçlardır.

12 — Saraç dükkânlarında görülen heybeler, tokalar, keçeler, boncuklar, diğer esnaftan tedarik olunur. Bunlar arasındaki mavi boncuk dizileri hem süs, hem de nazarlık vazifesini görmek üzere hayvanlara takılır. Balıkesire Avrupadan, yahut diğer ecnebi memleketlerden saraç eşyası gelmez, memleketin bu yoldaki ihtiyacı hep dahilden temin olunur.

13 — Bu gün en eski ve ihtiyar saraç ustası Balıkesirde Engürülü (Ankaralı) 83 yaşında Mustafa ustadır. Mustafa usta gözleri görmediği için artık çalışamamaktadır.

14 — Balıkesirdeki saraçlar arastası, yani saraçlar çarşısı takriben üç yüz seneliktir. Yirmi beş sene evvel Balıkesirde saraç dükkânı her halde otuz beşten fazla idi .

15 — Kalfasız ve çıraksız çalışan ustalar bugün vardır. Fakat eskiden bir ustanın kalfası olmasa bile her halde çırağı bulunurdu.

16 — Bir saraç çırağı tam altı senede kalfa olur. Yani saraçlık ancak altı yılda tamamile tahsil olunabilen bir sanattır. Bu müddet bitmeden evvel hiç bir çırağın bilgi iddiasında bulunması eskiden görülmüş şey değildi . Mamafih şimdi böyle muayyen ve uzun bir müddet muntazam bir surette bir usta yanında çalışacak çırak bulmak kabil olmıyor. Bulunan çıraklar canı sıkılırsa başka bir işe gidiyorlar, ustalarını bırakıp mesleklerini değiştiriyorlar.

17—Bir çırağın kalfa olması için yakın zamanlara kadar merasim yapılırdı. Bu merasim ilkbaharda ve bir mesirede yapılırdı. Merasimden evvel, gidilecek mesirede günlerce hazırlıklarda bulunulur, çadırlar dikilir, ocaklar hazırlanır, beri tarafta da icap eden levazım tedarik olunur, esnafın bütün ustaları, kalfaları davet edilirdi. Davetliler arasında bir de hoca bulunmasına dikkat olunurdu. Muayyen gün gelince gidilecek yer uzaksa atlar ve arabalarla, yakınsa yaya olarak davetliler kafile kafile gelirlerdi. Mesirede kuzular kesilir, hoşemelimler yapılır, diğer bir çok yemek hazırlanırdı. Yemeklerin hazırlanmasında ve diğer tertibatın alınmasında işten anlayan kalfaların nezaretinde saraç çırakları çalışırdı. Davetlilerin hepsi geldikten, eksikler tamamlandıktan sonra ustalar bir yarım daire halinde toplanırlardı. Bunların etrafında kalfalar ve daha sonra mevcut çıraklar mevkı alırlardı. Bu cemaatin ortasında evvelce davet edilmiş olan hoca efendi bir mevlut okur, mevlut herkesçe huşu ile dinlenirdi. Mevlut ikmal olununca kalfa çıkacak çırak elinde bir bohaç olduğu halde gelir, kendi ustasının önünde durarak bohçayı ustasının dizleri üstüne koyardı. O zaman usta kalkar, çırağının beli etrafında üç defa bir peştemal dolaştırır ve bu

peştemalı nihayet çırağının beline bağlardı. Çırağın ustasına verdiği bohçanın içinde iç çamaşırı, mendil, havlu bulunurdu. Ustanın çırağının beline bağladığı peştemal yerli malından renkli bir peştemdı. Beline peştemal bağlandıktan sonra çırak evvela kendi ustasının elini, sonra diğer mevcut ustaların ve hocanın ellerini öperdi. Bunu müteakıp mevlut okuyan hoca efendi bir dua okur, hazır bulunanlar âmin derlerdi. Duayı öğle namazı ve onu da yemek takıp ederdi. Yemek bitince ihtiyarlar ve ustalar kendi aralarında sohbete dalarlar, genç kalfalarla çıraklar da kendi aralarında oyunlar tertip ederek akşama kadar eğlenirlerdi. Bu merasimde mevlut ve ziyafet masarifi kalfa olan çırağın ustası tarafından verilir, bazan bu masarife diğer esnaf da iştirak ederdi.

18 — Balıkesirde saraç dükkânları yerden yarım metre yüksekliktedir. Dükkânın içinde fevkanî bir askı vardır. Burası ambar vazifesini görür. Dükkânların önleri yazın tamamen açık durur, kışın camekânlarla kapanır, dükkânların önüne haricen saraç mamulatı asılarak teşhir olunur. Saraçların hemen hepsi okur yazar. Arap harflerinin kullanıldığı zamanlarda okuyup yazanın mahdudiyetine mukabil bugün, yani yeni Türk harflerinin tatbikinden sonra okur yazarların mıkdarı artmıştır.

19 — takriben on beş, yirmi sene evvel diğer esnaflar gibi saraçların bir kâhya ustaları vardı. Kâhya usta esnafın ihtiyarlarından ve muhteremlerinden yine esnafça seçilirdi.

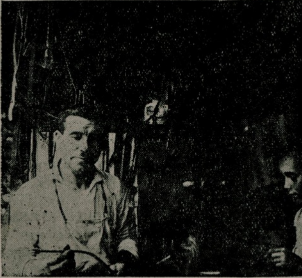

Balıkesirde Saraçlar çarşısı

Kâhya usta esnaf arasında çıkan ihtilafları halleder, hile yapanları, sanatı düşürenleri, kalfa ve çırak ayartanları dükkânlarını kapamak suretile yolsuz eder, yani cezalandırırdı. Kâhya usta esnaf arasında âdeta bir ınzıbat memuridi. Esnaf hakkındaki şikâyetleri o dinler, şikâyet edilen esnaf hakkında icap eden kararı o verirdi. Şimdi esnaf

kâhyası yoktur, herkes kendi bildiği gibi hareket etmektedir.

20 — Bize bütün bu malumatı veren Ahmet Fuat ustaya nazaran Balıkesirde ve hatta bütün Türkiyede saraçlık gerilemektedir. Bunun sebebi de otomobilin memlekete girmesidir. Otomobil şimdi taammüm etmiş olduğu için eskisi gibi hayvan besliyen, binnetice eğer takımına ve koşuma ihtiyaç gören yoktur. Binaenaleyh saraçlık bu cihetten zarar görmektedir. Vakıa eskiden yapılmayan bazı eşya ve levazım şimdi imal ediliyorsa da bunların hasılı eğer ve koşum takımlarının satışından hasıl olan kâra tekabül etmemektedir. Bundan dolayı saraçlığı bırakarak başka işle iştigale başlıyan, meselâ kahve, bakkal dükkânı açan ustalar olmuştur. Lâkin otomobilin memlekete girişinden müteesir olan yalnız saraçlık değildir. Aynı sebepten pabuçcular, arabacılar, mutaflar, nalbantlar, keçeciler, semerciler, hancılar, dabaklar, araba marangozları, araba demircileri ve boyacıları da zarar görmüşlerdir.

Balıkesirde bir saraç dükkânı

21 — Saraçlar günde 10 - 12 saat çalışırlar. Mesai sabah ezanında başlar, akşam ezanında nihayet bulur. İcap ederse,yani iş çok olur ve bunları çabuk yetiştirip teslim etmek lazımgelirse geceleri dahi çalışılır. Fakat bir kaç senedenberi geceleri çalışmağı mecburî kılacak kadar çok iş yoktur.

22 — Çok iş olup çalışılmadığı takdirde saraç dükkânlarında gece kimse kalıp yatmaz. Usta, kalfa, çırak kim olursa olsun herkes evine çekilir. Bu âdeti şimdiye kadar bozan olmamıştır. Kalfası veya çırağı bekâr olanlar da kalfa ve çıraklarını dükkânlarında yatırmazlar.

23 — Saraçlar bittabi yalnız yeni eşya yapmazlar.Aynı zamanda eski saraciye eşyasını tamir ederler. Şu günlerde tamircilik daha ziyadedir. Sarraçlar yaptıkları eşyayı sade dükkânlarında satmazlar. Bunları panayırlara götürdükleri

HALK TÜRKÜLERİ

«La musique à l'école» mecmuasından

Yazan: René Gris la Vallière

Halk türküleri tabirile, vezin ve melodisi muğlak olmıyan, modülasyonu nadir olan, masallar ve darbımeseleler gibi, halk arasına yayılarak orada tehavvüller geçiren, her yere adapte edilen, nesilden nesile intikal edip gelen kıtalı türküler, melodiler anlaşılır.

Bunlara «şifahî ananenin eski halk türküleri» demek daha doğru olur.

Şifahî ananenin eski halk türküleri tabirinden ne anlaşılacağını tayin için icmal şeklinde bir tasnif yapmak lazımdır.

Esasen halk türkülerini tasnif zordur. Çünkü bu tasnifi kâh türkülerin şekline, kâh hedefine, bazan da mevzu ve tabiatine göre muhtelif tarzlarda yapmak mümkündür.

Halk türkülerinin nasıl tasnif edilmesi lazımgeldiği hakkında ilk defa fikir söyliyenlerden birisi (Gaston Paris)dir. Halk türküleri neşredenler tarafından çok defa tatbik edilen en mükemmel usullerden biri de (Jérôme Bujeaud) un (Chansons Pop. De L'Ouest) atlı mecmua da kullandığı usuldür. Bu tasnifte hayatı beşer beşikten mezara kadar yaş yaş takıp edilir ve türküler bu sıraya göre neşredilir: Çocukluğa ait ninniler, «Ronde» lar, oyunlar, türkülü rakıslar, aşk türküleri, izdivaç türküleri, tarihî türküler, elemli, şikâyetli türküler, efsaneler, hicviyeler... Bunlara bazan sanat türküleri, pastoral havaları, dinî türküler de ilâve edilebilir.

Bizi az çok tatmin edebilecek bir tasnif şekli şöyle olabilir:

I — Çocukluk türküleri [Ninniler, «Ronde» lar]

II — Türkülü danslar, oyunlar.

III Aşk türküleri, bahar türküleri, kır hayatına müteallık (pastoral) türküler.

IV — İzdivaca ait türküler.

V — Hiciv türküleri, içki türküleri.

VI — Hal ve mevkiye ait türküler, dinî türküler, ilâhiler, âdetler, düğün ve bayramlar.

VII — Sanatlara ait türküler, askerlik türküleri.

---

gibi İzmire de götürürler. Eskiden Balıkesir saraçları yaptıkları eşyayı Yunanistana da sevkederlerdi.

23 — Saraçlar senede 18-20 lira kazanç vergisi verirler. Bir saraç çırağı şimdilik haftada elli kuruş, bir saraç kalfası ise 200-300 kuruş alır.

25 — Saraçların piri « Müfti'i Saraç» denilen zattır. Bu zat Bağdatta yatar. Saraçların ekserisi bu adamın ismini bilirlerse de hakkında uzun uzadiya malumat sahibi olan yoktur.

Mehmet Halit

VIII — Hikâyevî türküler, şikâyetli türküler, efsaneler.

IX — Millî, mahallî ve mıntakavî türküler, tarihî türküler.

Halk türkülerinin menşeleri hakkında üç nokta nazarı dikkat ve mütalaaya alınır:

1 — Menşe mıntakası, yani türkünün nerede vücut bulduğu.

2 — Menşe tarihi, yani türkünün ne zaman vücut bulduğu.

3 — Menşe muhıti, yani türkünün hangi sanat muhıtinde vücut bulduğu.

A — **Menşe mıntakası.** Kendisine bir menşe mıntakası gösterilmesi mümkün olan türküler nadirdir. Vilayet türküleri içersinde ecnebi menşeli türkülere tesadüf edilir. Bu cümleden olarak Alzas mıntakası Tirol, Bavarga, İsviçre türkülerini almıştır. Binaenaleyh, türkülerden bir çoğuna bir menşe tayini yanlıştır. Filhakika halk türküleri ekseriya büyük şehirlerde vücut bulur ve oralardan etrafa yayılır. Hatta Fransız halk türküleri Fransa hududunu bile aşmıştır. Bu türküler yalnız Kanadada, Belçikada ve İsviçrenin Fransızca konuşan kantonlarında değil, hatta, tercüme edildiği memleketlerde de söylenir.

Hatta güfteleri «Patois» (yani herhangi bir mıntaka hususiyetlerini taşıyan kabaca lehçe) olan türkülere bile bir mahal ve memleket izafesi mümkün değildir. Esasen bu türküler ancak kısmen halk türküsü sayılabilir. Bunlar daha ziyade köylü malı olan şeylerdir. «Bujeaud» diyor ki: «Halk elinden çıkmış «Patois» türküleri pek nadirdir.»

Bundan başka bir türkünün filan şekli veya tenevvuu, tehalüfü filan mıntakaya aittir denilebilir.

Bir türkünün içersinde bir memleket veya mevki isminin geçmesi ile, o türkünün mutlaka o memleket veya mevkiye ait olduğu anlaşılamaz. Bu memleket isimleri türkülerin dolaştıkları mıntakalara göre değişir. Tıpkı sanat isimlerinin değişmesi gibi.

Bir memlekete izafesi en kolay olan türküler mahallî danslardır.

B — **Menşe tarihi.** Bir türkünün hangi tarihte vücut bulduğunu kestirmek de çok güçtür. Bunu güftelerden anlamak mümkün değildir, çünkü onlar da değişip gençleşebilirler. Bunlar ancak tahminî olarak, melodinin karakterine nazaran ve müellifleri malum olan türkülerle mukayese edilmek suretile tasnif edilirler. Bu cümleden olarak, eski makamlarla yazılmış olan ve tonik notlarile yedinci dereceleri arasında bir tam ses bulunan türküler daha eski menşeli sayılırlar. Kilise tonları bilhassa on beşinci ve on altıncı asırları hatırlatırlar.

Diğer taraftan on sekizinci asır, bilhassa Romans Melodiler, hissî türküler, çoban türkülerile mümtazdır.

Fakat bu saydıklarımızın hiç biri katî değildir. Bir çok mugan-

niler, mevcut türkülerin güfte ve bestesini günün zevkine göre değiştirirler. Zamanımızda Sansibl notundan vazgeçmek mümkün değildir. İşte eski makamlarda, bir türkünün hangi devre ait olduğunu tayin etmek, elde muayyen bir nümune ve örnek bulunsa bile, güçtür.

C — **Menşe muhiti.** Bir türkünün sanatkâr tarafından mı, yoksa halk tarafından mı yapılmış olduğunu söyliyebilmek nispeten daha kolaydır. Bazı türküler halk «Lyrisme» inden doğar; gayrı münevver kimselerin eseridir. İşte, şekillerindeki kusurlara, kıymetsizliklere, tekrarlara, tenakuzlara rağmen bu türküler, halk türkülerinin en çeşnilisidirler. Ekseriya bu türküler içersinde halk kitlesinin hoşlandığı tabirler, kılişe şeklini almış ibareler bulunur.

Türkülerin bir kısmı «Barde» lar, rahipler ve « Scribe»ler gibi, vezin ve kafiyeye meraklı münevverler tarafından yapılmıştır. Bunların sayısı pek çok olmakla beraber bundan evvel zikredilenler kadar mühim değildirler. Bazan da bu türküler şair musıkışinaslara aittir. « Çoban, yağmur yağıyor» ve «Marseillaise» gibi.

Türkülerin, hatta metinleri elde olmasa bile, şekillerini ne kadar kaybettikleri malumdur. Çocuklar melodileri tağyir ederler. Muallimler çocukların bu fena huylarını izaleye ekseriya muvaffak olamazlar.

Kulaktan öğrenilen türküler, daha kuvvetli sebeple, orijinal şekillerinden büsbütün uzaklaşırlar. Bundan şikâyet etmiyen tek müellif yoktur.

Halk tarafından sevilerek asırlarca yaşamış ve kulaktan kulağa intikal edip gelmiş olan türküler güfte ve bestelerinde derin değişikliklere uğramışlardır.

Diğer taraftan, bir takım türküler muhtelif güftelere «Ezgi» vazifesi gördükleri gibi, bilmukabele, bazı güfteler de muhtelif ezgiler üzerinde terennüm edilmiştir.

Senelerin tesirile türküler «âlimane» kısımlarından tecerrüt ederler. Bu türküler çakıl taşları gibi aşınıp yuvarlaklaşırlar. Bu sebeple aynı örnekten hasıl olan türküler arasında münasebet bulabilmek zordur.

Jean Renaudnun latif bir türküsünün altmıştan fazla mütenevvi şekli vardır. Gelin türkülerinde ve « Ronde » larda bu adet daha çoğalır.

Bazı türkülerde bulunduğu ve terennüm edildiği muhitin ve ırkın karakterlerine de tesadüf edilir.

Halk türkülerinin karakterleri bazan o kadar değişir ki, bir kısım lâdinî türküler papaslar tarafından (Noel) haline konur. Bu adamlar harhangi bir dinî güfteyi zevkle ve istekle okutmak için o muhitte sevilen melodileri intihap etmişlerdir. Bundan başka bazan da, bilakis dinî türkülür lâdinî güftelere tatbikan aşk veya içki türküsü

şekline girerler. Bu ikinci şık nadirdir.

Melodi, hemen daima, bir tek ton dahilinde yazılır. Bazan da bilhassa dominant tonuna modülasyon yapıldığı vakidir. Bazan, evvelce de söylendiği üzere, kilise makamlarından istiarede bulunur. Vüsati azdır, bir çok türküler oktavı aşmazlar. Bir oktav vüs'atinde olanları da vardır. Oktavı nadiren aşarlar.

Melodi - Melodi, halk tarafından yapılan rötuş neticesi olarak çok defa ikili ve üçlü fasılalarile seyreder.

Ritme gelince, söyliyelim ki, türkülerin ritimleri, toplayanlar tarafından her zaman sadakatle yazılmış değildir. Bazı folklorcular daimî bir terbie malik melodilere meclup ve mütemayildirler. Türküler marş, sanat türküleri, askerlik türküsü olduğu zaman bu terbii aramak doğru ve haklıdır. Diğer bazı folklorcular da, bilumum uzun sükûtları, mugannilerin teneffüslerini, uzun noktaları ve ağırlaştırmaları nazarı dikkate almak istiyorlor. Bu zevata göre ritim hemen hemen tamamen gayrı muntazam ve müteharrik gibidir. Filhakika halk türkülerinin bazılarında ve hassatan ağır hareketli olanlarında gayrı mütenazır bir çok cümleler, gayrı muntazam ve gayrı müsavi usuller vardır. Fakat tenazurdan en çok mahrum olan türkülerin en ziyade halk malı olduğunu zannetmemelidir.

Gayrı muntazam mısralı türküler dikkati celpedecek kadar çoktur. Hecelerin ve vezin kalıplarının adedi itibarile olan kemmî intizamsızlıklar, usule ait intizamsızlıktan doğmuş değildir. Muganni kıymetleri çoğaltmak veya imtidatları tazif ederek bu intizamsızlıktan kurtulur.

Melodiler az süslüdür. Tezyinat notları bile nadirdir. Halk türküleri bilhassa hece üzerine müessestir. Bazı ufak tefek müstesnalardan sarfınazar edilirse hemen daima bir heceye bir ve nadiren iki not isabet eder.

Güfte kıtalar şeklinde yapılmıştır. Bu kıtalar bir mısralı oldukları gibi dört mısralı da olabilirler. On veya on ikiye kadar, her adette mısralı kıtalar vardır.

Kıtaların adedi mütenevvidir. Bazı «Ballade» veya şikâyetlerde kıtaların adedi 20,30 u bulur.

Kıtaların hepsinde nakarat yoktur. İlave şeklinde nakarat olduğu gibi «dahilî» denilen ve kıtaların ortalarında geçen nakaratlar da vardır. Bu dahilî nakarat ekseriya manasız ve âdeta bir nida işareti mahiyetinde olurlar: Çulhanın (Tıp - tap)ı, biçkicinin «Kırrr»ı, değirmencinin (Tık - tak) ı gibi, Kuş seslerini veya ehlî hayvanatı taklit eden nakarat ta vardır.

Bazan bir kıtanın son mısraları müteakıp kıtanın son mısralarını teşkil eder.

Bir kıta dahilinde aynı mısraların tekerrürü, bu türkünün iki muganni arasında veya bir «Solo»

SAFRANBOLU MANİLERİ

Yürük köyü

Cevizin içi kınyak
İlle yârdan ayrılmak
Ayrılması hoş emme
İlle dayanabilmek.

Pakla [1] döver dibekte
Mavi şavlar [2] göbekte
Tefebaşından kesmezse [3]
Boşanırım köpekden.

ile gözcüler arasında münavebe ile teganni edileceğini gösterir.

Mükâlemeli türküler pek çoktur. Mükâlemeler kıta kıtada olabilir.

Mısralar ekseriya gayrı muntazamdır. Bir kısım folklorcular aynı güftenin ritmi hakkında anlaşamazlar. Binnetice aynı türkü güftesinin ritmi muhtelif folklorcular tarafından muhtelif surette tefsir edilir.

Muganniler, güfteyi bestedeki notlar adedine uydurmak için bir takım çarelere baş vururlar: Harflerin idgamı, sâitlerin hazfi, ilâveler, mısraları şişirip doldurma, hazf. Harflerin ahengine müteallik liyezonlar, keyfî olanları bile, halkın mergubudur.

Malum olduğu üzere ekseriya kafiye de yoktur. Bunun yerine redif veya sâit müşabeheti kaim olur.

Ahmet Muhtar

[1] Pakla: Fasulye
[2] Şalvar.
[3] Tefebaşı : Bir nevi gelin elbisesi kumaşı.

Ak koyun kuzuludur
Yârim şeker sözlüdür
Bilezügünün üstünde
Tılısımlar yazılıdır.

Ak koyun miler gelür
Dağları döner gelür
Yalnız yatan yeğitin
Kalbine neler gelür.

Karşı geçelim yârim
Yol ver geçelim yârim
Memelerin gül suyu
Doldur içelim yârim.

Gökte uçan garlanguç
Kanadı ayruç ayruç
Beni yârden ayıran
Kan kussun avuç avuç.

İstanbulda minare
Keklik konmuş kenara
Çekilesi dillerim
Ne dedi nazlı yâre

Hay hirince hirince
Kaşık saldım pirince
Bir incecik ter döktüm
Kız koynuna girince.

At olur da depmez mi
Yâr olur da öpmez mi
Yârin öptüğü yerler
Gül olur da kokmaz mı?

Ata vurdum belleme
Gir koynuma terleme
Her yanım senin olsun
Şavlarımı elleme.

Karabükün [1] dikeni
Dibindedir kökeni
Allah ecirler versin
Gizli sevda çekeni.

[1] Karabük : Safranboluda bir mevkiin ismi. Bük, çalı manâsına da gelir. O takdirde Büklük, çalılık, kozalık demektir.

Kâğıt içinde çimit [1]
Belinde gümüş divit
Hose [2] çekmen [3] komşular
Ben de buldum bir yiğit.

Kâğıt içinde büber
Yâr boyumca beraber
Eğer yârim gelmezse
Bana belli bir haber.

Bahçesinde kök hıyar
Boyu boyuma uyar
İkimiz bir boydayız
Ayırmaya kim kıyar?

Entarisi dikleme
Ufacık ilikleme
Benden sana fayda yok
Boşuna kapıyı bekleme.

Giden dayı beri bak
Kulağına deri tak
Benden sana fayda yok
Evde karına eyi bak.

Dayı atın kuş olsun
Nalları gümüş olsun
Nanki [4] Yola gidersen
Hızır yoldaşın olsun.

Arpa ektim güz iken
Altı da sırça buz iken
Gel sarılalım yatalım
Sen oğlan ben kız iken.

Gökte yıldız yüz altmış
Mevlam neler yaratmış
Anası çerden çöpten
Kızını arslan yaratmış.

Karşıda kürt evleri
Toplayor perdeleri
Eyninde [5] ince göynek [6]
Tirilder memeleri.

[1] Çimit: Keten tohumu ki yağını bazı köylerde yerler ve çimit yağı derler.
[2] Hose: Keder ve gam
[3] Çekmeyin
[4] Nanki : Hangi
[5] Eyninde: Sırtında, arkanda
[6] Göynek : Gömlek

Gidiyon [1] gidişimdir
Yol verin dönüşümdür
Gel bir şeftali ver
Belki son görüşümdür.

Karşıdan geçen atlı
Yazması iki katlı
Eğil bir şeftali ver
Behey gâvur inatlı.

Kahve piştiği yerde
Telve taştığı yerde
Güzel çirkin aranur mu
Gönül düştüğü yerde.

Denizin dibi kaya
Cemalin benzer aya
Yüzünde yağ kalmadı
Günleri saya saya.

Dağı duman olanın
Hali yaman olanın
Gözüne uyku mu girer
Yâri güzel olanın.

Dabancam dolu saçma
Her yerde sırrın açma
Bin yerde yaram var
Bir yara da sen açma.

Bozarmut köyü:

Çay aşağı çağlarım
Yâr yütürdüm [2] ağlarım
Yârimi ısıtma tutmuş
Ben ısıtma bağlarım.

Kayanın yeni geldi
Göynümün şeni geldi
Ağlasana gül fidan
Ayrılık günü geldi.

Sarkamın [3] ucu telli
Sevdiğim ince belli
Sevdiğimi vermezlerse
Sayarım üçyüz elli.

Çay aşağı sarmaşık
Ben yâre oldum âşık
Âşıklık ne güç şeymiş
Elimden düştü kaşık.

[1] Gidiyorum.
[2] Yütürmek: Kaybetmek
[3] Sarka: Bir nevi cepken

ANDIRINDA AT HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

EFSANELER

Allah Hazreti Ademi cennetten yere indirirken ata bindirerek çıkarmış. O zamanki atlar kanatlı imiş. Hâlâ cennette «Burak» denilen soyları varmış. At cennetten çıkarken kanatlı imiş. Adem bu ilk kanatlı atın uçarak uçmağa dönmesinden korkmuş ve kanatlarını yolmuş, atın kanatlarındaki kuvvet bundan sonra bacaklarına intikal etmiş.

At cennetten çıkarken dört tane gözü varmış. Ademle yer yüzünde yaşamağa mahkûm edildiği için ağlamış, o kadar ağlamış ki, gözlerinin iki tanesi sönmüş. Bu sönen gözlerin izleri şimdi açık olan gözlerinin üzerindeki oyuklar imiş. (Avşar aşireti masallarından)

At kanatlı ve kürekli«müsebbihli» bir hayvan halinde Kaf dağının arkasında süt gölünde yaşarmış. Hızır ölüme çare ararken bu atları görmüş, tutmak istemiş ve tutamamış, nihayet süt gölüne şarap akıtmak suretile bu atlardan bir çiftini serhoş ederek yakalamış ve kanatlarını çektikten sonra erkek atı dişi ata çekmiş ve kendisi erkek ata binerek dirim suyu «Abuhayat» aramağa çıkmış. İlk atların dedesi olan Hızırın atı dirim suyundan «Abuhayat» içmiş ve hâlâ sağmış. (Çıfraşanlı abdalları efsanelerinden)

İNANIŞLAR

Atlar, renklerine ve kılıklarına göre uğurlu veya uğursuz sayılırlar:

Dört ayağı «sekil», bir ön, bir arka ayağı «çapraz sekil», kıçı benli, ağzı «abraş kilitli» atlar uğursuz sayılır.

«Kula» rengin yelke «yele» ve kuyruğu siyah olursa makbul addedilir, sarı olursa uğursuz sayılır ve böyle ata «Ebeş» denir.

Dadaloğlu âşıkların denizi
İyiden anlamaz mı sanırsın bizi
Canım sevmez ebeş ile yağızı
Yiğitin atı koygun al gerek.

Mani maniyi açar
Mani bilmiyen kaçar
Sana bir mani söylersem
Öte dünyada mide açar.

Sırçalı köyü:

Ufak taştan bina yapılmaz
Yüksekten güzele bakılmaz
Sen bir güzele bakmışsın
Güzel sana sokulmaz.

Mendili var karadan
Karakol çıksın aradan
İkimiz bir boydayız
Kavuştursun yaratan.

Değirmenin bendine
Döner kendi kendine
Hakikatlı yâr olsa
gelir kendi kendine.

Mendilimin uçları
Çıkamam yokuşları
Bize hursat [1] vermiyor
Jandarma çavuşları.

Ali Vahit

[1] Hursat : Fırsat

Kır at hemen her tarafta uğur addedilir. Yeni gelinleri kocası evine mümkün oldukça kır atla götürürler. Gebe kadınlar kezalik gebeliği zarfında bir defa kır ata binmelidir. Bu takdirde doğacak çocuk kız ise çok güzel, oğlansa çok yiğit olurmuş, atın sırtına gelin binmesi at için de uğurdur.

"Ata ya gelin binmeli
Ya kuyruğu yere değmeli„

derler.

At bir evin önünde başı eve doğru bağlanırsa nefesinden o eve uğur ve bereket gelirmiş, at nefesi bazı hastalıklara deva da olurmuş. «At sırtı yayladır »derler. At kuyruğuna, bilhassa kır atın kuyruğuna çok fazla ehemmiyet verirler, yıkanır, taranır, kınalanır, çamur ve pisliğe kuyrukta katiyen yer verilmez, mavi nazar boncuğu kuyruktan eksik edilmez.

« Ata kuyruk yiğite bıyık», «atı kuyruklu olanın sözü buyruklu olur», gibi sözler pek meşhurdur. Bir sabah güneş doğmadan kır bir atla dere ırmak veya her hangi bir sudan, yedi defa geçen bir adama artık sihir ve büyünün tesir etmiyeceği kanaatı vardır.

At başı yazdırarak sihir ve büyü yapıldığını işittim. Fakat bu sihirin nasıl yapıldığını bilmiyorum. Tokat ve Niksar Kızılbaşları kurak olduğu zaman kuru at başını dereye atarlar ve böyle bir hareketin yağmur yağdıracağını zannederler.

Kuru at başını evlere nazarlık için asarlar, at dişini üzerlik olarak cepte gezdirirler. Bazı ev ve yurtların «sahipli» olduğuna kanaat ederler. Muhtelif hayvanların [öküz, balık, kurbağa, kuş v. s.] evlere veya yurtlara sahip olduklarına inanılır. Bu sahiplerin arasında en kuvvetlisi «At» dır, sahibi at olan eve cin, şeytan fenalık edemezler.

At ile ateş arasında rabıta ararlar: yeni yapılan bir ahıra ilk defa atı çekerken veya yeni satın alınan bir atı ilk defa ahıra bağlarken ahır kapısının iki keçesine ateş yakarlar ve atı iki ateşin arasından geçirerek ahıra sokarlar.

Atın gözü yaşarırsa sahibinin veya sahibine mensup aile efradından birinin öleceğine hükmedilir. (Bu inanışın tezahürüne bizzat ben şahit oldum, belki bir tesadüftü.)

İyi ve güzel bir ata katiyen iyi eğer ve takım vurmazlar. Bu suretle atı nazardan kurtardıklarına inanırlar.

Yeni bir at alındığı zaman ahıra çekilirken alnında yumurta kırılır ve önüne ayna tutulur. Bu suretle at yumurta gibi toplu ve ayna gibi parlak olurmuş.

Göğüs darlığı, soluganlık, öksürük gibi insan hastalıklarını atın içip arttırdığı «artık» denilen suyu hastaya içirmek suretile tedavi ederler.

Bahar aylarında ilk defa gök gürlerken ata bakarlar. Bu suretle göz ağrısına tutulmaktan kurtulmak kabildir.

Atı para ile satmağı uğursuz sayarlar, ekseriya atlar «tırampa» suretile sahibini değiştirir.

SINAMALAR

Atları renklerine, duruşlarına ve kılıklarına göre anlamak için bir çok sınayışlar yapılmıştır.

At atı kazıkta aşmalı

Atalarsözü bunu anlatmak ister. Göv ata binenin işleri rast gidermiş. Eski sipahilerin - yerli tabiri «ispo» dur - bindikleri umumiyetle göv kır at imiş:

Çıka idim sarayıma köşküme
Seyredeydim yaranıma dostuma
Binse idim göv kır atın üstüne
Göstereydim döğüş kavga nerde olur
İlbeylioğlu

Hakikî âşıklar söylemez yalan
Kişi kem söz etmez haddini bilen
Dulgadir oğlunun gününden kalan
Altı göv kır atlı Türkler nicoldu
Dadaloğlu

Kır atın gökçe donlusu
Güzelin çifte benlisi
Yiğitin gözü kanlısı
Bunlar binde bir bulunur.

Yukardaki parçalar gök kır ata hususî bir ehemmiyet verildiğini gösterir.

Atlar donlarına renklerine göre başkalık gösterirler.

Al renkler ya çok yiğit, ya çok fena olurmuş, doru atlar dayanıklı ve cesur, yağız atlar huysuz ve haşarı, kır atlar nazlı olurmuş. Kula renginin iki türlü ebeşi vardır, birincisi «yele kuyruk siyah ebeş» ki çok iyi ve cins olurmuş.

İkincisi «yele kuyruk ayranlı ebeş» ki çok huysuz lagır ve ham olurmuş.

Alnı «gül benli» veya «akıtmalı» atlar çok yumuşak başlı, «kızıl gözlü» ve «sokma kuyruklu» atlar başına çok sert olurmuş. Burnunun içinde birden fazla deliği bulunan veya birdeliği olupta geniş olan ve «katır kuyruklu» olan atlar uzun koşular yaparlar ve «solugan» denilen hastalığa uğramazlarmış.

Ön tarafı geniş, arka tarafı dar atlara «arslan yapılı» derler, bunlar cesur olurmuş. Ön tarafı dar, arka tarafı geniş atlara «kurt yapılı» derler, kısa menzilde çok koşarmış. Ön ve arka tarafları geniş atlara «gürgen yapılı» derler, çok mukavim olurmuş.

Ön ayakları dışarı bakan atlara «şahin elli» derler, bileğine mukavim olurmuş.

Karnı geniş olan atlar kolan sürümezmiş, bu tabir «eğeri sırtından kaydırmaz» manasında kullanılır.

Karnı dar olupta kolan sürümiyen atlara «sığın etli» derler.

Atın «sağrısı» ve «döşü» göğsü geniş olursa çok kaçarmış. Sağrısı düşkün olursa rahvan olurmuş, kulaklarını dik tutmazsa kuvvetll olurmuş.

ATASÖZLERİ

1 - At kademi, it kademi, ille avrat kademi.

2 - Al, atın iyisini, yiyeceği bir yem; al avradın iyisini, giyeceği bir don.

3 — Ata kuyruk yiğite bıyık gerek.

4 — Atta karın, yiğitte burun.

5 — Atın çekiç başlısı güzelin sümbül saçlısı.

6 — «Bir» de tay, «iki» de yay, «üç »te bamur, «dört »te demir, «beş »te at, «dokuz » a kadar bin, «on » da sat.

7 - Kır at ile genç ağaya hizmet zor olur.

8 - At atı kazıkta aşmalı.

9 - Bin dinlen, in dinlen.

10 - Atına bakan ardına bakmaz.

11 - Alma alı, satma doru, yemle kırı, yağızın da binde biri.

12 - Arpa atın tüyüne, mısır atın etine, bakla atın bitine derman olur.

13 - Kaçarsa «al» uçarsa «al» düşerse de «al» dır.

14 - At binenin kılıç kuşananın.

15 - Yiğit kapısında at, at kapısında it gerek.

16 - Atın altına kül komuşlarda ismine özür demişler.

17 - At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz.

18 - Çok kaçan atın menzili olmaz.

19 - Tay at oluncaya kadar sahibi mat olur.

20 - Tay anasını geçer.

21 - Atı kuyruklu olanın sözü buyruklu olur.

DEYİŞLER

At eski ve yeni halk şairlerine zengin bir ilham kaynağı olmuştur, onun için at hakkında yazılmış bir çok manzumeler vardır. Bunlardan bizde mevcut olanlardan bir kaçını yazıyorum:

Atın kalem kulaklı kuru suratlısı
Geniş «eğö»lü tatlı üstlüsü
Güzelin sunası sığın etlisi
Severim kır atı ille güzeli.

At koşudan çıktığı zaman
Yanı kaval çalıp öttüğü zaman
Güzel «dalap» olup yettiği zaman
Severim kır atı ille güzeli.

Dadal oğlum der ki derler başımda
Çok yiğitler görmez bunu düşünde
At dördünde güzel on beş yaşıada
Severim kır atı ille güzeli
Dadaloğlu

Yokuşa yukarı ceylan sekişlim
İnişe aşağı şahin uçuşlum
Sürmeli gözleri glin bakışlım
Haykırdıkça ünü vardır nazlı dorunun.

Tavlaya da girer yemez yemini
Haykırdıkça küt küt kırar gemini
Karacaoğlan sürme mevlâ demini
Haykırdıkça ünü vardır nazlı dorunun.
Karacaoğlan

Bu parçanın bir kıtası daha varmış, henüz iyi bilir birisine rast gelmedim.

Aşağıdan Ömer paşam geliyor
Düşmanına karşı koyan yiğit mert ölur
Şahin kocamakla vermez avını
Azmaz soyu kurt eğii kurt olur.

İli göçmüş ıssız kalmış obalar
Verme ile savulmuyor kadalar
Havas güves yaptırdığım odalar
Korkarım ki yadlar konar yurt olur.

Çıka idim sarayıma köşküme
Seyredeydim yaranıma dostuma
Bine idim gör kır atın üstüne
Göstereydim döğüş kavga nerdeolur.

beylioğlu derde karşıki dağlar
Koç yiğit kavgasın görenler ağlar
Ben size derim de beyler ağalar
Elde dizgin ölenler şehit olur.
İlbeylioğlu

*

At kulağın diker gözlerin süzer
Güvel ördek gibi göllerde yüzer
Azıcık dokunsan kuş gibi tozar
Atın kara eşkini dizde sel gerek.

Ablak sığın gibi ardını atar
İma geyik gibi burnunu iter
Böylesi atlara karar mı tutar
Tutgun arkadaşla uzak yol gerek.

Atının tımarını et arsınma [1]
Yemini çifte ver bunu kersinme [2]
Gel koç yiğit bu sözümü zorsunma [3]
Ağır devlet fodul [4] avrat bil gerek.

Sözümün gerçeği böyledir böyle
Eksiklik görürsen sen tamam eyle
Bu atıma beş ay ile bir yayla
Ala karlı gök kayranlı [5] il gerek.

Dadaloğlu âşıkların denizi
İyiden anlamaz mı sanırsın bizi
Canım sevmez ebeş ile yağızı
Yiğitin atı koygun al gerek.
Dadaloğlu

*

[1] Üşenme, tembellik etme
[2] Esirgeme, tama etme.
[3] Gücenme, zoruna gitmesin
[4] Fodul: yakışıklı
[5] Gök kayren: mavi kayalık

Gel gönül gitme gurbete
Kadrü kıymet elindolur
Eğer gönlün kar isterse
Bizim dağın [1] salındolur

Kır atın gökçe donlusu
Güzelin çifte benlisi
Yiğitin gözü kanlısı
Bunlar binde bir bulunur.

Dadaloğlunun aşağıya alacağım parçası hem bir mısraında at dan hem de meşhur Türk Avşar Afşar aşiretinin tedibi (gibi) tarihî bir vakadan bahsettiği için dikkate değer.

Binboğayı sorarsan Avşar yaylası
Eksik olmaz aşiretin belâsı
Necip paşa mevlâsından bulası
Eller serferazı Avşar nicoldu.

Güz gelince Çukur ağaya [2] inerdi
«Ana varza [3]» belli yurda konardı
Babam derse beş yüz atlı binerdi
Sırtı boz kaputlu beyler nicoldu.

Hakikî âşıklar söylemez yalan
Kişi kem söz etmez haddini bilen
«Dülkadir» [4] oğlunun gününden kalan
Altı gök kır atlı Türkler nicoldu.

Dadaloğlu der ki yaslıyım yaslı
Aradım dünyayı bulunmaz misli
Topuğu «halhallı [5] yalpardak [6] fesli»
Sallanarak gezen kızlar nicoldu.

[1] Sal: tepe
[2] Çekurovanın yerli telaffuzu
[3] Adana tarafında bir mevki adı
[4] «Zülkadiriyenin» yerli ağzı
[5] Ayak bileziği
[6] Kadınların başa sardıkları yağlık denilen bezin altına giyilir malûm fes, yalpırdak olursa sırma gümüş ile işlenmiş olur.

Dor atın kulağı kargı kalemi
Üstüne binersen takmaz âlemi
Sağa köpük saçar sola selâmı

. . . .

Al at der ki kibar olur donumuz
Hak kudretten çatal olur dilimiz
Davayi görünce dirilir ölümüz
Kılıç kafamıza döndüğü zaman.

Gök kır der ki koğduğuma yeterim
Kaçtığımdan kurtulur vardığımı tutarım
Ejderha derler gelse yutarım
Çeke dizgin ile vardığım zaman.

Yağız at der ki bağlasalar kuruya
Düğünü görünce dönmem geriye
Yiğit boytağımı [2] mevlâm koruya
Barutun dumanı söndüğü [3] zaman.

Ebeş at der ki bağlansa kastıma
Kaplan derisi kapasalar postuma
Bir beyoğlu binse benim üstüme
Süzülüp konağa vardığım zaman.

Kötü at der ki ben de kaçarım
Tospağanın [4] önün bile geçerim
Boytağım öldürür kanın içerim
Reçme [5] karnımı deldiği zaman.

AT TAKIMI HAKKINDA SÖZLER

Binek eğerleri:

Türk eğeri, Çerkez eğeri, Bafra eğeri.
Kaltak, Kuru kaltak, Palan, Teyelti.

Yük eğeri :

Semer.
Tenbelit.

Eğer parçaları:

Döşlük (Sinebent)

[1] Ayak bileziği.
[2] Boytak: Süvari.
[3] Sünmek, uramk, peyda olmak
[4] Kaplumbağa
[5] Reçme: mahmuz

Koskon, Kuş (Kuyrukluk)

Dizgin, Şebeş, Gem, Türk gemi, Acı daman (Hayvan terbiyesi için ağıza vurulur)

Suluk (azgın hayvanları zabt için alt dudağa takılır.)

Başlık, Çenelik (Başa ve çeneye geçirilen kayışlar.)

Suluk zinciri (alt dudağa takılan keskinin zinciri)

Ön kaş (eğerin ön yüksekliği)

Art kaş („ arka „)

Terki (eğerin arkası)

Minder, Kaltak (eğerin üstüne oturmak için konulan yastık, minderin altındaki tahta)

Zahme, Özengi, Tille (ayak basmağa mahsus

Belleme, Ter keçesi (eğerin altına vurulan keçeler)

Bel kayışı, Suluk kayışı, Minder kayışı (eğeri hayvana rapteden bağlar)

Reçme (mahmuz)

Çeke, Dizgin (sert atları idare için vurulan büyük ağızlık)

Boytak: binek atı

Gölük: yük atı

Dalap: kısrağın aygır istemesi

Kulun: Tay

Kulunlacı: gebe kısrak

Kulunlama: kısrağın doğurması

Kulun bırakma, Kulun atma : tayın vaktinden evvel düşürülmesi:

Kan dalabı: atın tay ve sonu çıktıktan sonra aygıra çekilerek henüz rahmi kanlı iken gebe kalması.

Gön dalabı : kısrak çayıra bırakıldığı zaman aygır ister, fakat çok zaman gebe kalmaz. Zevk için dalap olur.

Ör tutmak; aygırın kısrağı telkih etmesi

Ör: Tohum

Örsek : alelumum hayvanların aygır istemeleri

Çaydırmak: kısrağın çifleştikten sonra örü geri akıtması. Buna çare olsun diye

on para gönderiyor, halbuki mahdum bey bunu kâfi görmüyor, işte buldukça bunamak dedikleri şey budur.

Buluttan nem kapmak — Vesvese, alınganlık, vehim: *Sözlerimden senin anladığın manayı çıkarana aşkolsun, bututtan nem kapmak istidadı sende ne kadar çok, bu huydan vazgeçmezsen dünyada rahat edemezsin; Şevket bunu söyledi, Ragıp onu yaptı, Servet böyle oturdu diye buluttan nem kapmağa lüzum yok, sen bu sıralarda çok vehimli olmuşsun, herkes ne ederse etsin sana ne, sen kendine bak.*

Burun buruna — Baş başa, biri birine yakın, bitişik: *İki kardeş burun buruna oturmuşlar, birşeyler konuşuyorlar, rahatsız etmek*

atın fercine ısırgan otu sokarlar, atın canı yanar ve kendini sıkar çaydırmaz.)

Yıldamcı: kan dalabı ile gebe kalan ve her sene doğuran kısrak

İkileci: bir sene doğuran ve bir sene doğurmayan kısrak

Kısır: doğurmıyan kısrak

Kısrağa kalkmak, Kısrağa aşmak: aygırın kısrakla çifleşmesi

Aygıra çekmek: kısrağın aygıra gösterilmesi.

Tökezlemek, Taşlamak: atın yürürken tırnağını taşa çarpması: süvari için tehlikelidir.

Ayak değiştirmek: atın yürürken bir ayağı fazla iri atması (süvari için tehlikelidir.)

Bilek boşaltmak: atın kolu üzerine yıkılması (süvari için tehlikelidir)

Şafak: atın başına hâkim olamaması

Harın: atın yürümemesi, süvarisine tabi olmaması (bir nevi hastalıktır.)

Ham, Çile: atın uzun müddet ahırda bağlı kaldıktan sonra dışarı çıkması

Hama çekmek, Çileye çekmek: atın beslemek için nalları sökülerek karanlık bir ahırda beslenmek üzere hazırlanması.

Kuruya çekmek: çayırda yayılan bir atı arpa ve samana çekmek.

Göğe bırakmak: arpa veya saman yiyen atı çayıra salıvermak.

Kaşanmak: atın işemesi.

Sakağı: atın soğuk alması.

Yenlemek : atın gebelikte karnının şişmesi.

Solugan, Harlak: atın nefes darlığı.

Pırlak : neşeli ve oynak at.

Lagar, Ağır kan: tembel at.

Arık :zaif at.

Çileli : gösterişli ve kuvvetlî at

Yavuz: huysuz at.

Sefil: uslu at.

Har: 1+2 vuruşlu yürüme.

Kaba har: harın süratlisi.

Tırıs: kaba harın süratlisi.

Tek özengi: dört nalın süratlisi.

Çift özengi: dört nalın en süratlisi.

Eşgin: rahvana yakın rahat yürüyüş.

Kara eşgin: rahvana yakın rahatsız yürüyüş.

Link (süvariyi yoran bir nevi yürüyüş)

Halburlama: manej.

Rahvan (süvariyi yormayan yürüyüş)

Bilekten rahvan (bilekten » »)

Dizden rahvan (dizden » »)

Topuktan rahvan (topuktan» »)

Oyluktan rahvan (oyluktan» »)

Ziya

istemedim; kadın diyince çıldırıyor, biricik dileği sevdiği kızlarla burun buruna yaşamak, iyi ama her zaman bu bahtiyarlık bulunur mu?

Burun burmak — Beğenmemek, istihza, istihfaf: *Öyle adamdan ben hoşlanmam, ötekine burun burar berikine burun burar; komşuluk böyle midir, o bana burun burarsa bende onunla konuşmam vesselâm.*

Burun büyümek — Kibirlenmek, kendini beğenmek, kendini yüksekte görmek: *Bu sene terfi etti, mülkiye müfettişi oldu, hemen burnu büyüdü, sanki herkesin ekmeğini o veriyormuş gibi önüne gelene yüksekten bakıyor; sen zenginsen bana ne, ben de ekmeğimi taştan çıkarıyorum, nedir bu burun büyüklüğü.*

Burnu kaf dağında — Kibirli, azametli, kendini beğenmiş, kendini yüksekte gören: *Bir kere gittim, sefa geldiniz dedim, ziyaretimi iade etmedi, anlaşılıyor ki burnu kaf dağında, varsın öyle olsun ne yapalım; güvendiği nedir anlamadım ki, burnu kaf dağında, tenezzül edip adama yan bile bakmıyor.*

Burun sürtmek — Müteellim olmak, iptizale uğramak, düşmek: *Daima söylerim, kibir, azamet iyi şey değildir, birgün olur adamın burnu sürter, o zaman medet umacak kimse bulunmaz; çaldı, çırptı, mal, mülk sahibi oldu, sonunda yine buralara düştü, devlet malına el uzatmanın sonu böyle burun sürtmektir, bu neticeyi evvelden düşünmek gerek ama, böyle şeyler kimsenin hatırına gelmiyor.*

Burun şişirmek — Bak: burun büyümek.

Burun kırmak — Aşağılamak, küçük düşürmek: *Bir zaman kendilerini Allahın gölgesi farzeden kralların, padişahların burunlarını, yine kendi milletleri kırdı.* Burun kırılmak suretinde kullanılan bu tabir, o taktirde küçük düşmep, azametten, kibirden tevazua geçmek manasını alır.

Burun sokmak — Karışmak, girişmek, alâkadar olmak: *Hayır, sen bu işe burun sokma, bu meseleyi ikimiz hallederiz; niçin herkesin işine burnunu sokmak için uğraşıysrsun, bırak ne yaparlarsa yapsınlar, sen burnunu sokarsan onlar bundan memnun olacaklar mı sanıyorsun.*

Burnu büyük — Kendini beğenmiş, kibirli, azametli: *Neden bu kadar burnu büyük, oda benim gibi insan değil mi, birbirimizi hakir görmek için sebep bulamıyorum; zavallının burnu büyük, lâkin aynaya bir baksa kendini tanıyamayacak, üstte yok, başta yok, açlıktan imanı gevriyor.*

Burun direği kırılmak — Şammenin şedit teessürü, fena kokudan duyulan iztırabı ifade: *Tabakhaneler tarafından geçmeğe gelmiyor, insanın burnunun direği kırılıyor; kasaba mı köy mü, çöplükmü nedir, anlaşılmıyor yaklaşılınca burun direği kırılıyor âdeta.*

Burun doğrusuna gitmek — Kimseyi dinlememek, söz tutmamak, kendi bildiğinde israr ve inat etmek: *Çok evvel bunların hepsini sana söylediğim halde inanmadın, burnunun doğrusuna gittin, şimdi uğradığın zararada katlan; ne söz dinliyor, ne saz, sade burnunun doğrusuna gitmek istiyor, galiba başına bir gelecek var.*

Burnundan düşen bin parça — Hiddetli, sinirli, müteessir, mükedder: *candan sevdiklerin bile şikâyet ediyor, nedir bu halin, burnundan düşen bin parça oluyor, yoksa Karadenizde gemilerinmi battı; yavaş acele etme, burnundan düşen bin parça oluyor, lâkin bunda hiddet edecek bir cihet görmüyorum.*

Burundan kan damlamak — Eziyet çekmek, meşakkat ve zahmet içinde kalmak: *Hasta kuvvetsiz, gezecek, oturacak halde değil, fakat ne yapsın çoluğunun çocuğunun hatırı için burnundan kan damlayıncaya kadar çalışıyor.*

Burnundan kıl aldırmamak — Kendinden bahsettirmemek, herşeye karşı hiddetli davranmak: *Azgınlığı yine üzerinde, sabahtanberi burnundan kıl aldırmıyor; sabah öfke, akşam öfke, burnundan kıl aldırmıyor, ne oldu bu çocuğa.*

Buz üstüne yazı yazmak — Abesle uğraşmak, faydasız işe girmek, beyhude çalışmak: *Para kazandırmıyor, şeref vermiyor, mevki temin etmiyor, o halde böyle işle uğraşmak buz üstüne yazı yazmağa benzer, vazgeç; yaptıklarına bakıp sana acıdım, ayol buz üstüne yazı yazıyorsunda farkın da değilsin.*

Büyük söz — Yapılmayacak şey, kendini beğenmek, kendine güvenmek: *Beğenmedinmi, iş başına getirdik, sende beceremedin, bir daha büyük söz söyleme, böyle mahcup olmağı düşün; büyük lokma ye büyük söz söyleme* (Atalarsözü).

Büyümüşte küçülmüş — Büyüğe benzeyen küçük, cesur, cüretli, akıllı: *Sabri beyin kızı ne yaman şey görsen, sanki büyümüşte küçülmüş, öyle şeyler bulup söylüyor ki bugün ben akıl edemem.*

Bu sıcağa kar mı dayanır — Tahammül olunmaz, mukavemet edilmez: *Dün aylık aldın, bugün beş param yok diyorsun, peki evin vaziyetini biliyor musun, bu sıcağa kar dayanır mı, oğlan ister, kız ister, karı ister, ana ister ne yapayım.*

Caddeyi tutmak — İşine gitmek, yola devam etmek, durmamak, ayrıl-

mak: *Kafası dumanlı gelince anladım ki gürültü çıkaracak, iyisi mi caddeyi tutalım dedim, arkadaşlardan ayrılıp eve döndüm; arkadaş biz senin tanıdığın adamlardan değiliz, haydi caddeyi tut, güzellikle buradan çekil.*

Caf caf — Süs, şatafat gösteriş: *Mademki kadın, ne olsa caf cafı sever; bugün yine caf caflısın be, nereye gidiyorsun böyle?*

Caf caflı — Süslü, şatafatlı, gösterişli: *Ama caf caflı kadın böylesine can kurban; caf caflı ama cebinde metelik yok.*

Can buruna gelmek — Tahammülü kalmamak, mukavemeti kırılmak, bıkmak, sonuna gelmek: *Sabahtan akşama kadar uğraşmaktan can burnuma geldi, bir dakika rahat etmedim; yok o kadarı fazla oldu, zaten canım burnuma geldi, bir de bunu yükletirseniz düşer bayılırım.*

Can cana baş başa — Herkesin kendisile meşgul olması, başkasını düşünmemesi: *Muharebe bu can cana baş başa; sen ne düşünüyorsun, herkes ne yapıyor, can cana baş başa, dünya birbirine giriyor.*

Canügönülden — Memnunen, isteyerek, razı olarak : *Dün gece için bizi de davet etmişlerdi, fakat canügönülden bir davet olmadığını sezdim, gitmedim; canügönülden sevdiğini bilsem ne âlâ, doğrusu bir türlü söylediklerine inanamıyorum.*

Can hulkuma gelmek — Son deme yaklaşmak, tahammülsüz kalmak, mukavemetsiz düşmek: *Emin, ol hayatımda bu kadar ıztırap çektiğimi bilmiyorum, güya, canım hulkuma geldi, Allahın öldürmediğini kim öldürebilir, işte yine iyileştim; çektiğimi bir ben bir de Allah bilir, artık canım hulkuma geldi, elverir yaptığın bu zulüm.*

Can kulağile dinlemek — Dikkat etmek, iyi anlamak hiç bir noktasını kaçırmadan dinlemek: *Yedi yaşına geldin mektebe gitmeğe başladın, yaramazlığı bırak hocalarının söylediğini can kulağıyla dinle de adam ol; vallahi bir şeyler söylediler, pek can kulağilye dinlemediğim için teferruatı hatırımda kalmamış.*

Cana okumak — Lanet etmek, eziyet içinde bulundurmak, meşakkat çektirmek: *Elime sekiz kuruş gündelik veriyor bizim usta, gel gelelim günde on dört saat çalıştırıp canıma okuyor; unutma bunu birgün gelir, ben de senin canına okumak fırsatını bulurum.*

Cana ezan okumak — Öldürmek, bitirmek, ortadan kaldırmak, mahvetmek: *Senin bu yaptıklarını unuturum zannetme, fırsatını bulursam canına ezan okumak boynumun borcu olsun; çapkın*

oğlan hem babasının hem anasının canına ezan okudu, ikisinide nihayet mezara soktu, yine sıkılmadan gezip tozuyor.

Canı cehenneme — Eziyet çeksin, azap görsün, muztarip olsun: *Düşündüğün şeye bak, canı cehenneme kaltağın, ne olursa olsun.* Bu tabır çok kere fena kadınlar hakkında kullanılır.

Canı pek — Kuvvetli, dayanıklı, mukavemetli: *Herkese hastayım diyor, yine dimdik karşımıza çıkıyor, bu kadar canı pek adam görülmüş şey değil.*

Cana minnet — Memnunane, razı olarak, müteşekkir kalarak: *Ekmek elden su gölden, böyle tahsil yapmak canıma minnet; dükkânı tahrip ediyor, buna rağmen kira da vermiyor, kirayı verse cana minnet bilip ötesini düşünmeyeceğim.*

Cana yetmek — Bıkmak, usanmak, tahammül edemeyecek hale gelmek: *Babasından bir türlü, oğlundan bir türlü çekiyorum, bir de şimdi hastalık çıktı, düşünün halimi, doğrusu artık canıma yetti, anam beni bir daha doğurmaz; bu parasızlık çekilir belâ değil, doğrusu canıma yetti, ne olursa olsun beş on kuruş daha borç edeceğim.*

Canlı cenaze — Zaif, kudretsiz, ölü gibi: *Dürdane hanımın kızı iki aydır hasta idi, biraz iyileşmiş, sokakta gördüm zavallı canlı cenazeye dönmüş.*

Carmak — Rakı: *İnsanın kederli zamanında carmak hızır gibi imdada yetişiyor, o da olmasa adam çıldırır.*

Carcar — Yaygaracı, gürültücü, geveze: *Durmak, düşünmek bilmez, boyuna carcar, karşısında dinleyen var mı farkında olmaz, mütemadiyen söyler; sokak ortasında carcar ötme, herkesi başımama toplayacaksın.*

Carta çekmek — Maskaraya almak, alay, istihza: *İkide bir carta çekip seni kızdırıyoruz, kusura bakma ağabey; carta çekip mızmızı çileden çıkarızoruz.*

Cavalacoz — Derme çatma, ehemmiyetsiz, kıymetsiz: *Kâğıthaneye gidenlere dikkat ettim, hepsi cavalacoz alayı, onların arasına katılmaktan insan sıkılıyor; en cavalacoz adam olduğunu bilirdim, fakat bazan böyle aldanıp zarar etmeği mukadder saymalı.*

Cavlamak — Bak: Cavalağı çekmek.

Cavalacosti — Bak: Cavalacoz.

Cavalağı çekmek — Ölmek, göçmek: *Ulan cavlağı çekmemeğe bakmalı, yoksa bir kere gittinmi arkandan şöyleydi, böyleydi, Allah rahmet eylesin diyip geçiyorlar; bilmem ama Hüsnünün*

hali beni ürkütüyor, zavallı galiba cavlağı çekmek üzere.

Cayır cayır — Alenen, şediden, mecburî ve zarurî olarak, behemehal: *Tecrübe ettin mi aç kalmayı, bak bir gör o zaman cayır cayır hırsızlık da yaparsın, dolandırıcılık da; büyük söylemek iyi değildir, dara gelince insanın gözü kararıyor, yapmayacağı şeyi cayır cayır yapıyor.*

Cebi delik — Eli boş, parasız, fakir: *Fazıl, âlim, şair, muktedir, hepsi iyi olmakla beraber cebi delik olmaktan bir türlü kurtulamıyor; evlenmeğe kalkan kimsenin cebi delik olmamak gerektir.*

Cehennem kütüğü — Günahkâr, âsî, fena: *Hoca değil cehennem kütüğü, dünyada ne fezahat varsa hepsini yapmakta tereddüt etmiyor; namaz kılmaz, oruç tutmaz, ramazan bilmez, kandil tanımaz, artık cehennem kütüğü olmuş, yüzünde bakılacak yer kalmamış.*

Cehenneme seccadeyi yaymak — Daima günah işlemek, fenalıktan çekinmemek, fenalığı itiyat edinmek: *Nihayet cehenneme seccadeyi yaydık, aptessiz namazsız dolaşıyoruz; zaten günahkârım birde, elin kızını zemmedip cehenneme seccadeyi yaymak istemem.*

Cennetin kapısını açmak — İyilik yapmak, yardım etmek: *Yetimleri korudu, besledi, baktı, büyüttü, bence bundan öte sevap olmaz, cennetin kapısını açmak böyle olur; cennetin kapısını açmak istersen şu fakir çocuklara beş on para ver.*

Cendereye koymak — Tazyık etmek, azap çektirmek: *Hayatımdan bıktım, usandım, bu çocukların beni cendereye koymadıkları zaman yok ki, aman yarrbbi rahat bir nefes almadan öleceğim; memleketin bir köşesindeyim, elde avuçta para yok, ev sahibi kira ister, beni hergün cendereye koyar, çocuklar ekmek ister, onlar ikinci bir cendereye koyar, o sene neler çektiğimi benden başka kimse tasavvur edemez.*

Cemaziyülevvelini bilmek — Herşeye vakıf olmak, bütün geçmişini bilmek, iç yüzünü anlamış olmak: *Senin de onun da cemaziyülevvelinizi bilmez miyim, bana öğünmeye kalkmayın; cemaziyülevvelini bilmediğim birisi olsa pekâlâ, fakat kaç senedir komşuyuz her tarafını biliyorum.*

Cevabı dikmek — Katî, son söz: *Demek cevabı dikiyorsun öylemi, sonra kendin pişman olacaksın, şimdi ben peki diyorum; niçin mütereddit duruyorsun, karşındaki senin tereddüdünü görünce ne demez, iyisi mi cevabı dikip işe biran evvel neticeyi vermeli.*

Cevahir yumurtlamak — Hezeyan etmek, münasebetsizlik, manasızlık, saçma: *Bugün maşallah sade cevahir yumurtlamakla meşgulsün, böyle devam edeceksen lâkırdıyı keselim, yarın konuşuruz; haydi cevahir yumurtlama, bu iş hallolunacaksa düşünüp taşınalım, söylenecek sözü öyle söyleyelim.*

Ceviz kabuğu doldurmamak — Ehemmiyetsiz, kıymetsiz, cüz'i: *Vazgeçin ceviz kabuğu doldurmayacak şey için aramızda acı söz geçmesin; kaybettiğimiz birşey yok nemiz varsa elimizde, şu halde ceviz kabuğu doldurmaz bir mesele için birbirimizin hatırını kırmakta ne mana var.*

Cılk çıkmak — Hayırlı olmamak, istifade temin etmemek, işe yaramamak: *Uslu akıllı zannettiğim adam da nihayet cılk çıktı, bu benim taliimden olsa gerek; işe başlarken nihayeti cılk çıkacağını hesaba katmazsan şap üstüne oturursun.*

Cıvık — Çok sulu, çok yapışkan, bulaşık, çamur: *Hayret ediyorum, o cıvık herif bu ağır başlı adamların arasında nasıl tutunuyor; şen, şatır konuşup eğlenirken cıvığın biri bütün meclisin tadını kaçırdı.*

Cıvıtmak — Bozmak, ciddiyetten ayrılmak, münasebetsizlik: *Yok, güzel güzel içip eğleniyoruz, cıvıtırsak işin tadını kaçırmış oluruz; sükûnetle düşünüp karar vereceğimiz şeyler varken hiç yoktan olur olmaz sözlerle ortalığı cıvıtmak günah olur, hele acele etmeden konuşalım. elbet birimizin reyi üzerinde hepimiz birleşiriz.*

Cıvıklamak — Bak: cıvıtmak.

Cızdam — Bak: cicoz.

Cicoz — Savuşmak, uzaklaşmak, kaçmak, ortadan kaybolmak: *Burası bizi açmaz haydi cicoz. kendimize bir yer arayalım.*

Cim karnında bir nokta — Kara cahil malûmatsız boş kafa: *İstibdat devrinin memurlarından çoğunu hesaba katma, hemen hepsi cim karnında bir nokta gibi bir şeydi; cim karnında bir nokta diyip geçiyoruz ama, bu kadar eseri ortaya koymak için her halde pekte boş kafalı olmamalı.*

Cin fikirli — Gayet zeki, müdebbir, buluşlu, intikal sahibi: *Muvaffakıyet için bu zamanda cin fikirli olmaktan başka çare yok; lâkin bizimkinde cin fikirlilik ne gezer, herkesin nekadar gözü açıksa onunki de o kadar kapalı.*

Civelek — Canlı, dinç, oynak, çekici : *Geçen kadına bak, ne civelek şey; tanıdığım genç kızlar arasında bundan civeleğini göremedim.*